

Transformacija let 1918–1920 v spominski kulturi

Poseben izziv je pisati ob stoletnici dogodka, ki je odločilno vplival na nadaljnje politično dogajanje in razvoj na Koroškem. Glasovanje 10. 10. 1920 je imelo zmagovalca in poraženca. Večina volivcev je glasovala za Avstrijo, le manjšina za Jugoslavijo. Okoli mejnega spora so koroške elite oblikovale glavni deželni zgodovinski mit in na njegovi podlagi razvile identitetno politiko. Tisti del Korošcev slovenskega jezika, ki je hotel ohraniti svoj jezik, se je moral odločiti za življenje proti glavnemu toku, čeprav je bila manjšini ustavno in z državno pogodbo zajamčena enakopravnost.

Projekt ohraniti Deželo Koroško v starih mejah je bil v odločilni meri projekt ideologov nemškega nacionalizma. Vodilno vlogo so imeli skrajni nacionalisti (sami sebe so imenovali nemški svobodnjaki), ki so dosledno odklanjali enakopravnost slovenskega jezika in vodili ponemčevalno politiko, odkar je bilo v avstrijski ustavi zapisano načelo o enakopravnosti narodnosti (torej od leta 1848). V odločilnem obdobju 1918–1920 so se jim pridružili tudi krščanski socialci in socialni demokrati. V nobenem trenutku ni bilo v ospredju prizadevanje za sožitje dveh enakopravnih narodov v skupni deželi. Kar velja za nemško-avstrijsko/koroško stran, velja podobno za slovensko-jugoslovansko. Na obeh straneh so v tem prelomnem obdobju igrali glavno vlogo z nacionalizmom prežeti politiki. Med nemškim in slovenskim nacionalizmom pa je bila vendarle ena razlika: Slovenci so si pred tem desetletja dolgo prizadevali za emancipacijo in enakopravnost, nemška politična elita pa je oboje po svojih močeh ovirala. V delu Dežele Koroške, kjer je prevladovalo prebivalstvo slovenskega jezika, so po prvi svetovni vojni oboji skušali uveljaviti popolno oblast svojega naroda. Ker je bil del prebivalstva bodisi proti eni bodisi proti drugi nacionalni oblasti, sta obe državi v nastajanju (Nemška Avstrija in Država/Kraljevina SHS) tvegali poskus sovražnega prevzema oblasti na spornem teritoriju. Obe strani sta se v marsičem do domačega prebivalstva obnašali, kot se obnašajo okupatorji, prebivalstvo pa se je do obeh obnašalo tako, kot se obnaša v času okupacije. Oboroženi spopad je terjal 430 življenj. 274 mrtvih je bilo na nemško-avstrijski strani, 156 na slovensko-jugoslovanski. Manj kot polovica smrtnih žrtev se je rodila na Koroškem. Glede na velikost spornega ozemlja in število žrtev so bili koroški boji med najmanjšimi oboroženimi konflikti v Evropi po prvi svetovni vojni.

»Jugoslavija« – kot ideja in v konkretni obliki nove oblasti v coni A – za večino prebivalstva ni bila dovolj atraktivna, čeprav so imeli 10. 10. 1920 odločilno besedo volivci slovenskega jezika. Imeli so celo večjo večino, kot običajno menijo zgodovinarji in publicisti, ki se opirajo samo na rezultate uradnega popisa prebivalcev iz leta 1910. Gledano z očmi Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem so namreč v coni A imeli Slovenci kar 95-odstotni delež, ne le 70 odstotkov oseb s slovenskim občevelnim jezikom, kot jih izkazuje uradni popis prebivalstva. Seveda pa je bilo med Korošci slovenskega jezika zelo veliko takih, ki so dosledno odklanjali tedanjo slovensko narodno politično gibanje, med drugim zaradi ideološko konservativnega enoumja, ki je vladalo v njem.

Zmagovalec v mejnem sporu je bil nemški nacionalizem. Ustvaril je mit o koroških Nemcih, ki se junaško borijo na prvi bojni črti svojega naroda. Osebe, ki imajo v zgodovinskem spominu Koroške odlično mesto, v zgodovinskem spominu Slovencev niso igrale vloge junakov, ker so bile po plebiscitu glasniki in izvajalci manjšini sovražne politike. Mednje štejejo Arthur Lemisch, Alois Maier-Kaibitsch, Vinzenz Schumy, Hans Steinacher, Martin Wutte (po abecednem redu) in vrsta drugih. Ne zato, ker so se borili za »nedeljivo in svobodno Koroško«, temveč zato, ker so bili pred letom 1918 in po letu 1920 dosledni nasprotniki enakopravnosti Slovencev. Predstavniki nemškega nacionalizma na Koroškem so bili od časov Avstro-Ogrske do konca druge svetovne vojne. Ustvarjali so okolje, v katerem

so se oblikovali nacisti. Predstavniki krščansko-socialne ali socialdemokratske stranke so le tu in tam nekoliko blažili pritisk na manjšino.

Kdor torej govori o mejnih bojih in plebiscitu, ne sme molčati o obdobju pred sporom za koroške deželne in avstrijske državne meje, še manj pa o stoletju, ki je sledilo. Letos ni le okroglih sto let od plebiscita, temveč tudi od oznanila Arturja Lemischa (desetja dolgo glavnega predstavnika nemškonacionalnega tabora na Koroškem), da je treba jezikovno mejo potisniti proti jugu in to delo opraviti v obdobju ene človeške generacije. Ni dosti manjkalo, pa bi se bil načrt uresničil. Če nacistična Nemčija ne bi bila premagana, bi bila na Koroškem slovenščina gotovo izbrisana in iztrebljena. Sledovi asimilacijske politike pa so kljub temu vidni na vsakem koraku. Če se je na Koroškem pred sto leti vsako leto rodilo še okoli tisoč petsto otrok, ki so se doma naučili slovensko, se jih danes samo še kakih sto (torej ne več kot okoli dva odstotka na Koroškem rojenih otrok) ... Le če bomo slovenščino razumeli kot obogatitev svojih življenj, jo bomo ohranili prihodnjim generacijam.